

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра туризму

Худоба В.В., Четирбук О.Р

Методологія створення концепції розвитку ТКС

Лекція з навчальної дисципліни

“Транскордонне співробітництво”

для студентів IV курсу факультету туризму

спеціальності “Туризм”

Для студентів спеціальності 242 Туризм

(спеціалізація «Туризмознавство»)

“ЗАТВЕРДЖЕНО”

на засіданні кафедри туризму

_____ протокол № __

Зав.каф _____ І.М.Волошин

План

1. Зародження та розвиток ТКС в Європі
2. Розвиток ТКС в Україні
3. Алгоритм визначення транскордонних потоків
4. Основні параметри моделі ТК

1. Зародження та розвиток ТКС в Європі

З точки зору європейської стратегії України актуальність проблематики транскордонного співробітництва (ТКС) як у теоретико-методологічному, так і в організаційно-прикладному плані не викликає жодних сумнівів. Підтвердженням цього є дослідження і публікації за останні роки, в яких частково започатковано виокремлення проблемних питань ТКС, що засвідчують таке: **питання сучасних кордонів з ЄС, а також ТКС є одними з найбільш пріоритетних для вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів, численних дослідницьких центрів, політичної еліти тощо.**

Підтвердженням актуальності цієї тези може слугувати і той факт, що сьогоднішня об'єднана Європа започаткувала себе в цій якості близько 60 років тому, розпочавши те, чим вона нині заслужено може гордитися. Вона створила модель успішної реалізації глибокої економічної і політичної інтеграції, яка розпочалася, по суті, саме з транскордонного співробітництва. Адже Європейське об'єднання вугілля і сталі, з якого, власне, і розпочалося формування організаційно-правового та економічного механізму інтеграційних процесів у Західній Європі, є, в той же час, зразком ефективного єврорегіонального співробітництва.

Важливість ролі й місця транскордонного співробітництва в розвитку євроінтеграційних процесів підтверджує позиція президента Франції Шарля де Голля, який бачив майбутню Європу в ідеалі як Європу єврорегіонів. Пізніше сформовані єврорегіональні об'єднання у Західній Європі здійснили суттєвий позитивний вплив на прискорення її об'єднання, знявши або ж значно пом'якшивши низку суперечностей соціально-економічного плану, територіальних претензій, міжнаціональної напруги тощо, які мали місце в прикордонних регіонах багатьох європейських країн.

На початку 50-х років були створені не тільки об'єктивні передумови для формування нової Європи. Їй особливо пощастило на той час і з особистим фактором. Мова йде про плеяду особистостей у середовищі тодішньої політичної еліти провідних європейських країн, які чітко усвідомлювали, з чого потрібно розпочинати розбудову нової Європи. А для транскордонного співробітництва особистий фактор відіграє винятково важливу роль. Це пояснюється надто слабкою його захищеністю на організаційно-правовому рівні, особливо в перші десятиліття його становлення і

розвитку, та практично відсутністю стабільного власного механізму функціонування. Тому доля ТКС у кожному конкретному випадку значною, а нерідко і вирішальною мірою, і це підтверджує історія, залежить від суб'єктивного фактора.

2.Розвиток ТКС в Україні

Було б неправильно стверджувати, що на українськоєвросоюзівському кордоні транскордонне співробітництво сьогодні розпочинається з чистого аркуша. Історією зафіксовано кілька десятків років прикордонної співпраці між СРСР, з одного боку, та Румунією, Угорщиною, Чехословаччиною і Польщею – з іншого. Але в тих умовах співробітництво було настільки заполітизованим, що говорити про якусь відчутну економічну ефективність або навіть економічну доцільність некоректно. Це обумовлено, головним чином, максимальною зацентралізованістю управління зовнішньоекономічними зносинами в умовах тодішньої системи організації планової економіки та відсутністю ринкового механізму саморегуляції. Можливості здійснення транскордонного співробітництва в такому середовищі обмежувалися обміном досвідом між окремими колективами без жодної змоги використання інтеграційних форм співпраці. Особливо це стосується безпосередньо кооперативних зв'язків, формування спільних підприємств тощо.

Новий реальний імпульс транскордонне співробітництво отримало на початку 90-х років. Слід наголосити, що біля його витоків, і це специфіка та особливості цього процесу на зазначеному етапі, стояли прикордонні регіони та їх уряди. Стосовно цього, як і на початку 50-х років, транскордонному співробітництву знову пощастило із суб'єктивним фактором. У його становлення, яке реалізовувалося на принципово іншій соціально-економічній основі, активно включились представники нової влади прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Румунії й України – професійні, амбітні, енергійні, з бажанням зробити значну для соціально-економічного розвитку регіонів справу, якою є транскордонне співробітництво. Нерідко це робилося навіть всупереч центральним органам державної влади, які безпідставно, значно перебільшуючи небезпеку відцентрових, сепаратистських тенденцій регіонів, далеко не завжди підтримували транскордонні ініціативи регіональних органів влади у прикордонні. Більше того, швидше можна говорити про те, що з їхнього боку це була переважно політика «перепон».

Результатом регіональних ініціатив прикордонних областей країн Карпатського регіону в 1993 році став, зокрема, і Карпатський євро регіон – перша міжнародна організація з членством України. Але подальші процеси, які відбувалися на теренах України, а також зовнішні фактори, в тому числі розширення ЄС до кордонів з Україною, не стимулювали розвиток транскордонного співробітництва. Така ситуація обумовлена тим, що новий східний кордон ЄС формується на нових геополітичних кордонах – східних рубежах простору Центральної Європи як сфери реалізації, значною мірою, політичних інтересів Європейського Союзу з чітко вираженою

тенденцією посилення його бар'єрної функції, становлення його в першу чергу як захисного рубежу з боку ЄС з довгостроковим характером. Така тенденція обумовлюється, перш за все, впровадженням шенгенських угод, які забезпечують вільне пересування людей, капіталів, товарів і послуг у рамках шенгенського простору. Таким чином, фактична ліквідація внутрішніх кордонів ЄС логічно привела до зміцнення його зовнішніх кордонів. Як підсумок вищенаведеного, сьогодні можна без перебільшення констатувати, що транскордонне співробітництво в економічній сфері на західних кордонах України має здебільшого хаотичновипадковий характер.

У той же час комплексний аналіз існуючих непростих умов транскордонної співпраці на східних кордонах ЄС дає підставу зробити такий висновок: у регіоні держав Центрально-Східної Європи, і особливо держав *Карпатського регіону*, існують фактори, що за певних обставин можуть стати початком якісно нового етапу в розвитку ТКС. Це аргументується у такий спосіб.

По-перше, на сьогодні сформований мінімально достатній, але цілком стійкий організаційно-правовий механізм регулювання системи транскордонного співробітництва, загальноєвропейські норми і принципи якого закріплені в документах *Ради Європи*. Головним із документів, який легалізує ці відносини, а також сприяє децентралізації прийняття рішень владними структурами прикордонних регіонів, є *Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво* між територіальними общинами або владою (ETS №106) – *Мадрид, 21 травня 1980 р.*, а також два додаткових протоколи – 09.11.95 та 05.05.98 рр., що надають значно більших компетенцій регіонам у зовнішньоекономічних та політичних питаннях, сприяють міжнародній активізації регіонів. Внаслідок ратифікації Мадридської конвенції Польщею, Угорщиною, Україною, Румунією та Словаччиною її положення стали частиною національного законодавства цих країн і мають пріоритет над внутрішнім правом.

По-друге, нинішня готовність до співпраці прикордонних регіонів ЦСЄ підтверджується і забезпечується і низкою дво- та багатосторонніх угод.

По-третє, економічне середовище, яке сформувалося в країнах ЦСЄ внаслідок ринкових трансформацій, сприяє активізації транскордонного співробітництва. Особливо це стосується його мікрорівня, на якому через механізм ринкового саморегулювання відбувається своєрідний відбір найбільш раціональних форм та методів транскордонної співпраці на принципах економічної доцільності.

По-четверте, мова знову йде про суб'єктивний фактор у ТКС. Значна частина тих, хто нині причетний до цієї проблематики як у науковому, науково-прикладному, так і в практичному плані, мають чималий досвід у цій сфері. Крім професійних навичок, вони стали значно прагматичніші в наукових дослідженнях, а регіональні уряди мають більше можливостей у практичній реалізації ідей, концепцій та конкретних програм, які сьогодні пропонуються наукою.

3. Алгоритм визначення транскордонних потоків наступний.

1. Проведення на основі системної методології дослідження транскордонних **потоків**, створення моделі ТС.
2. Аналіз основних параметрів моделі, формулювання їхніх показників.
3. Кількісна та якісна оцінка показників.
4. Визначення синтетичних індексів (наприклад, індексів відкритості кордонів та їхньої безпеки).

4. Основними параметрами моделі ТК є:

I. Географічне та соціальне середовище:

- 1) характеристика географічного розташування та населення;
- 2) обтяженість історичними конфліктами;
- 3) ступінь мікросоціальної спільності (економічної, політичної, етнічної, конфесійної);
- 4) рівень відповідних мікросоціальних відмінностей.

II. Особливості потреб та інтересів:

- 1) об'єктивна спільність та відмінність проблем розвитку;
- 2) глобалізаційні виклики.

III. Політико-правові основи:

- 1) урегульованість політичного й правового статусу кордонів;
- 2) характеристики військово-політичних відносин;
- 3) рівень нормативно-правового оформлення транскордонної взаємодії;
- 4) ступінь інституційного забезпечення транскордонних потоків.

IV. Інфраструктурні та організаційні сторони:

- 1) кількість контрольно-пропускних пунктів;
- 2) ступінь інженерного облаштування кордону;
- 3) рівень прикордонного менеджменту.

V. Міжлюдські відносини:

- 1) інтенсивність особистих контактів;
- 2) рівень культурних, етнічних, конфесійних зв'язків жителів прикордонних територій.

VI. Соціально-економічні детермінанти:

- 1) рівень прикордонної торгівлі;
- 2) обсяги інвестицій;
- 3) кількість спільних підприємств.

VII. Криміногенні явища:

- 1) рівень нелегальної міграції та реадмісії;
- 2) інтенсивність контрабандних потоків товарів, наркотиків, зброї;
- 3) ефективність боротьби з кримінальними явищами.

VIII. Екологічні та техногенні умови:

- 1) кількість і масштаб інтернаціональних екологічних і техногенних аварій, що мали місце за певний період;
- 2) рівень потенційних екологічних і техногенних загроз на прикордонних територіях.

IX. Соціологічний вимір системи:

- 1) рівень і характер оцінок кордону громадянами;
- 2) рівень і характер експертних оцінок транскордонних потоків.

Можна виділити два рівні інформаційної обробки та прийняття рішень з проблем ТС:

1. Отримання первинної інформації про фактори відкритості і безпеки ТС, її аналіз та прийняття оперативних управлінських рішень. Ці функції виконуються спеціалізованими державними інститутами (прикордонна, митна служби, міністерства внутрішніх справ, економіки тощо).
2. Синтез інформації, прийняття політичних рішень (як правило, середньо- та довгострокових). Суб'єктами цього рівня є вищі державні органи (наприклад, уряд). Для забезпечення ефективного управління ТС однаково важливі як функція аналізу, так і функція синтезу. Без систематичної, надійної достовірної, об'єктивної, максимально повної інформації і факторних прогнозів неможливе коректне їх препарування (обробка). Якщо ж синтезуючі рішення будуть невірними чи матимуть значні відхилення від реальної дійсності, це може серйозно ускладнити практичну діяльність суб'єктів ТС.

1. Як і чому виникли кордони? Проведений аналіз засвідчує, що кордони – це продукт історичний. Вони з'явилися на тому етапі розвитку суспільства, коли виникла необхідність регламентації просторового існування інститутів приватної власності та держави. Зі зміною потреб у розвитку цих інститутів в просторі відбуваються і відповідні транскордонні процеси. Тому незмінних кордонів не буває.

2. Яким є їхнє майбутнє, чи є вони вічними? Як впливає з відповіді на перше питання, кордони не вічні, вони виникли за певних соціальних умов. Отже, у випадку відмирання цих умов, зокрема припинення дії мотиваційного механізму боротьби за просторовий ресурс, транскордонні процеси як соціальне та просторове явище також повинні зникнути.

3. Чи бувають кордони «поганими» та «добрими»? Самі по собі кордони «поганими» чи «добрими» не бувають, природа всіх кордонів, як ми переконалися, однакова. Але є просторові розмежування між народами та державами, які під впливом тих чи інших соціальних та географічних обставин (що були ідентифіковані вище): а) опиняються в епіцентрі нескінченних територіальних «спорів» аж до застосування збройного насилля та пов'язаних з ним численних жертв; б) перебувають у зоні відносного транскордонного затишку, далеко від військових конфліктів, спустошень та людських трагедій. Одні мають погану геополітичну легенду, стосовно інших закріпилася репутація відносно справедливих та моральних.

4. Чи є підстави розділяти народи за ознакою їхньої агресивності чи миролюбності?

Соціальна суть всіх суб'єктів транскордонних процесів однакова. Просторові потреби їхнього існування породжували різноманітні форми транскордонної активності. В історичному плані апріорі важко уявити собі ту чи іншу етнічну спільноту, яка б не брала участі в боротьбі за територіальний ресурс як у ролі захисника свого багатства, так і у ролі загарбника чужого. Але відзначені вище соціальні і географічні фактори зумовлюють неоднакову ступінь їхньої участі в транскордонних процесах. Одні народи постійно стають активними суб'єктами геополітичних змін та пов'язаних з ними військових конфліктів, не розлучаючись з рушницею значну частину часу. Інші дізнаються про геополітичні змагання з третіх уст. В одних з часом формується відповідне військове вміння та відбуваються певні ментальні зміни, в інших практичний досвід та інтерес до військової справи мінімальний. Отже, первісно агресивних чи первісно миролюбних народів немає. Є різні обставини, за яких формується їхня транскордонна поведінка.

5. Чи можливо уникнути насильницької зміни кордонів, зокрема шляхом війни? Уникнути насилля при вирішенні просторових, територіальних спорів, у принципі можливо. Ця можливість може бути реалізована в двох випадках.

У першому – якщо зникне сам інститут кордонів (умови цього зникнення були визначені), тобто перестане існувати об'єкт протистояння. У другому – якщо буде радикальним чином змінено мотиваційний механізм функціонування та розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рекомендації міжнародної конференції «Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва» [Електронний ресурс] / Інститут політичної освіти. – Режим доступу: http://www.wipo.org.ua/anons/2010/Rekomendaciji_7-8-04-2010.doc
2. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2010-%EF>
3. Гарагонич В.В. Джерельно-інформаційна база дослідження проблем транскордонного співробітництва та участі в ньому України / В.В. Гарагонич // Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во МДУ ім. Петра Могили, 2009. – Вип. 3. – 158 с.
4. Носа Н. Транскордонне співробітництво у Закарпатті: виклики та можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smbusiness.uzhgorod.ua/filelib/sou/p32.pdf>